

RUSSIAN COLONIAL POLICY AND SAMACHABLO

რუსეთის კოლონიური პოლიტიკა და სამაჩაბლო

GIORGI SOSIASHVILI

Doctor of History,
Professor of Gori State University
ORCID:0000-0002-2406-8662
giorgisosiashvili@gmail.com
+995577240088

Abstract

The struggle of the representatives of the Georgian Royal House and the feudal aristocracy against the Russian government is closely connected with the political history of Samachablo (Great Liakhvi gorge), which has been active since 1802. Although several members of the Machabelis feudal family were in the service of the Russian government, their general attitude was sharply anti-Russian. The Machabelis took an active part in the protests against the Russian colonial policy and fought in support of the Royal House members of Kartl-Kakheti. [Sosiashvili, 2016: 18-33] The rebellious Georgian nobles tried to form a united front against the Russians, and in this common cause of the Caucasians they hoped for the help of the loyal Ossetians too. There is a lot of information in Georgian historical sources about the active relations of Georgian kings with Ossetians, living in the North Caucasus, who often fought in support of Georgians during the invasions by foreign enemies.

Ossetian support for Russian-occupied Georgia soon became apparent. Vakhtang Batonishvili, who rebelled in 1802, was actively helped by Ossetians from Tagauri. Because of this, Russian General Tuchkov imposed economic sanctions on the Ossetians, which meant that the Ossetians were banned from importing grain from valley, which was, of course, a big hit to the Ossetians living in the mountains. [Togoshvili, 1969: 73]

The Governor-general Tsitsianov also tried to block the road for the Ossetians from Tagauri in 1804, so that they would no longer be connected to Georgia [Togoshvili, 1969: 73], however, the Ossetians did not stop supporting the Machabelis and Batonishvilis. They were especially loyal to Luarsab Iulon Batonishvili, who fled the Russian violence and took refuge in the Liakhvi gorge. Despite intimidation, bribery or other attempts by the Russian authorities, they couldn't capture Luarsab Batonishvili, he was killed by robber Leks. The murderer Leks of Batonishvili, the fighter against the Russian government, were punished with death penalty ordered by the Pasha of Akhaltsikhe. Neither of the murderers families had a good day. The locals expelled them as families. Cases of joint struggle of Georgian, Ossetian, Chechen and other Caucasian peoples against Russia's colonial policy have taken place at other times too, however, certain ones in the Caucasus, which was already under Russian domination, were no longer sufficient.

Key words: Levan and Iulon Batonishvili, Machabeli, Ossetians, Leks, fight against Russian colonialism.

გიორგი სოსიაშვილი,
ისტორიის დოქტორი,
გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
პროფესორი,
ORCID:0000-0002-2406-8662
giorgisosiashvili@gmail.com
+995577240088

აბსტრაქტი

სამაჩაბლოს (დიდი ლიახვის ხეობის) პოლიტიკურ ისტორიასთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული საქართველოს სამეფო სახლის წარმომადგენლების და ფეოდალური არისტოკრატის ბრძოლა რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ, რამაც აქტიური ხასიათი 1802 წლიდანვე მიიღო. მიუხედავად იმისა, რომ მაჩაბელთა ფეოდალური საგვარეულოს რამდენიმე წევრი რუსული ხელისუფლების სამსახურში იდგა, მათი საერთო განწყობა მკვეთრად ანტირუსული იყო. მაჩაბლებმა აქტიური პოზიცია დაიკავეს რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის საწინააღმდეგო გამოსვლებში და ქართლ-კახეთის სამეფო სახლის წევრთა მხარდამხარ იბრძოდნენ [სოსიაშვილი, 2016:18-33]. ამბოხებული ქართველი ბატონიშვილები რუსების წინააღმდეგ ერთიანი ფრონტის შექმნას ცდილობდნენ და კავკასიელთა საერთო საქმეში მათ სამეფო სახლის ერთგული ოსების დახმარების იმედიც ჰქონდათ. ქართულ საისტორიო წყაროებში საკმაოდ ბევრი ცნობაა შემონახული, ქართველი მეფეების აქტიურ ურთიერთობაზე ჩრდილოეთ კავკასიაში მცხოვრებ ოსებთან, რომლებიც საგარეო მტრების შემოსევების დროს ხშირად ქართველების მხარდამხარ იბრძოდნენ.

ოსების მხარდაჭერა რუსეთის მიერ დაპყრობილი საქართველოს მიმართ მალე გამოიკვეთა. 1802 წელს ამბოხებულ ვახტანგ ბატონიშვილს აქტიურად ეხმარებოდნენ თავაურელი ოსები. ამის გამო რუსმა გენერალმა ტუჩკოვმა ოსებს ეკონომიკური სანქცია დაუწესა, რაც იმას ნიშნავდა, რომ ოსებს ბარიდან მარცვლეულის შეტანა ეკრძალებოდათ, ეს, რა თქმა უნდა, მთაში მცხოვრები ოსებისათვის დიდ დარტყმად იყო [თოგოშვილი, 1969:73].

მთავარმართებელმა ციციანოვმა 1804 წელს თავაურელი ოსებისათვის გზის გადაკეტვაც სცადა, რათა ისინი საქართველოს აღარ დაკავშირებოდნენ, [თოგოშვილი, 1969:73], ამის მიუხედავად, ოსებს მაჩაბლებისა და ბატონიშვილებისადმი მხარდაჭერა არ შეუწყვეტიათ. მათ განსაკუთრებით უერთგულეს რუსების ძალადობას გაქცეულ და ლიახვის ხეობაში თავშეფარებულ ლუარსაბ იულონის ძე ბატონიშვილს. რუსული ხელისუფლების მხრიდან ადგილობრივი მოსახლეობის დაშინების, მოსყიდვისა თუ სხვა მცდელობების მიუხედავად, მათ ლუარსაბ იულონის ძის ხელში ჩაგდება ვერ მოახერხეს და დევნილი ბატონიშვილი მძარცველი ლეკების მიერ იქნა მოკლული, მაგრამ რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ მებრძოლი ლეკან იულონის ძის მკვლელი ლეკები ახალციხის ფაშამ „ძელზე გასვა“. არც

მკვლელთა ოჯახებს დაადგათ კარგი დღე. ადგილობრივმა მოსახლეობამ ისინი ოჯახებიანად გააძევა საკუთარი აულებიდან. რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის წინააღმდეგ ქართველი, ოსი, ჩეჩენი და სხვა კავკასიელი ხალხების ერთობლივი ბრძოლის შემთხვევებს სხვა დროსაც ჰქონდა ადგილი, მაგრამ, ცალკეული შემთხვევები კავკასიაში უკვე მყარად ფეხმოკიდებული რუსთა ბატონობის წინააღმდეგ საკმარისი აღარ აღმოჩნდა.

საძიებო სიტყვები: ლევან და იულონ ბატონიშვილები, მაჩაბლები, ოსები, ლეკები, რუსული კოლონიალიზმის წინააღმდეგ ბრძოლა.

შესავალი

რუსეთის საიმპერატორო კარმა კავკასიაში მცხოვრები მცირე ერები პოლიტიკური წნეხის ქვეშ მოაქცია. რუსების აგრესიას ვერც ოსები გადაურჩნენ. გერმანელი მოგზაური გიულდენშტედტი გადმოგვცემს ოსი მოსახლეობის დაპირისპირებაზე რუსულ რაზმებთან, რაც ოსთა მხრიდან ხშირად მსხვერპლით მთავრდებოდა [სოსიაშვილი, 2007 (2):68].

რუსეთი კავკასიაში მცხოვრები ხალხების საერთო მტრად იქცა, ამიტომაც ქართლ-კახეთის სამეფო სახლის წარმომადგენლები ერთიანი ძალით შეეცადნენ იმპერიის კოლონიური რეჟიმის წინააღმდეგ გამოსვლას და ერთობლივი ბრძოლისაკენ მოუწოდეს ყოფილ ქვეშევრდომებს: მაჩაბლებს, ერისთავებს, ასევე მათ ერთგულ ოსებს, რომლებიც არანაკლებ იყვნენ შევიწროებულნი ახალი რეჟიმით.

მეთოდები

კვლევა, ძირითადად ეფუძნება ისტორიულ და პოლიტიკურ მეცნიერებებში აპრობირებულ კვლევის მეთოდებს: ემპირიული ანალიზი, შედარებით-ისტორიული მეთოდი, მიზეზობრივ-შედარებითი ანალიზი, სინთეზი, აბსტრაქცია, კონტენტ-ანალიზი, სისტემური ანალიზი.

შედეგები

რუსული ხელისუფლების მიერ განხორციელებული ღონისძიებების მავნე შედეგები მალევე თვალსაჩინო გახდა, როგორც საქართველოში მცხოვრები სხვადასხვა სოციალური ფენების (თავადაზნაურები, ამ შემთხვევაში მაჩაბლები, გლეხები, სასულიერო ფენა), ასევე კავკასიელი (ოსები, ჩეჩენები, ლეკები) ხალხებისათვის. მათ მალევე გააცნობიერეს ერთად დგომის აუცილებლობა და მხარში დაუდგნენ რუსული კოლონიალიზმის წინააღმდეგ მებრძოლ ბატონიშვილებს (იულონი, ფარნაოზი, ალექსანდრე, ლევან იულონის ძე), მაგრამ უკვე დაგვიანებული იყო. ხელისუფლებამ მოახერხა მოსყიდვის, დაშინებისა თუ სხვა გზებით, განხეთქილების შეტანა წინააღმდეგობის მოძრაობაში და თავადაზნაურთა ნაწილი უკვე რუსული დროშის ქვეშ იბრძოდა, ამიტომ ცალკეულ პიროვნებათა ერთგულება და თავგანწირვა ქვეყნის დაკარგული დამოუკიდებლობის აღსადგენად საკმარისი აღარ აღმოჩნდა.

დისკუსია

რუსული კოლონიალიზმის წინააღმდეგ მებრძოლი ქართველი უფლისწულები განსაკუთრებულ იმედებს ოსებზე ამყარებდნენ, რომლებიც მათი ისტორიული მოკავშირეები იყვნენ. ამას ადასტურებს ფარნაოზ ბატონიშვილის მიმართვა ჩრდილოეთ კავკასიაში მცხოვრები ოსებისადმი. 1800 წლით დათარიღებულ წერილში ფარნაოზ ერეკლეს ძე „ქურთაულ ოსებს“, „თაგაურებთან“ ერთად, რუსებისათვის გზების შეკვრას სთხოვდა: „ქ. საქართველოს მეფის ფარნაოზის მიერ ძმური სიყვარულით სახსოვარნო ერთობით ქურთაულელნი. მერმეთ თქვენც კარგად იცით, რომ ძველთაგან ჩვენი მამაპაპანი და თქვენი ერთმანეთისანი ყოფილან და ძმური სიყვარულით და მამაშვილობის სახით ჰყვარებიათ. ახლა კიდე ჩვენ ერთმანეთისანი ვართ და ჩვენი ოჯახი თქვენი იქნება და რომელსაც ჯამაგირის წიგნი გაქვთ თქვენი მამაპაპისა იმასაც ერთი-ორად დაგიმტკიცებთ და ვისაც არა გაქვსთ წყალობა ყენისა მეტი იქნება და ჩვენ საუკუნოდ საკუთარნი ვიქნებით. ახლა თქვენ იცით როგორ ჯარად გამოხვალთ და თაგაურთ შემწენი იქნებით და მაგ გზებს შეჰკრავთ, რომ რუსთა ვეღარ გაიარონ და ვერც შემოვიდნენ და ჩვენგან როგორც გინდოდეთ, იმ წყალობით გული შეისრულეთ. ღვთის წყალობით ჩვენ აქ სტეფანწმინდას მოვედით და ქალაქს ვაპირებთ წასვლას, რომ იქიდან ჩვენი ძმა ალექსანდრე მოვა ყიზილბაშის ჯარით და ახლა თქვენ იცით, რომ როგორც ამ საქმეს არ უსუსტებთ და მხნედ მოიქცევით და თქვენ ამბავსაც ჩვენ გვაცოდინებთ. სექტემბერს ი.ა., ქორონიკონს უყბ. საფარი ქალაქსა გვაქვს და ღვთის მოწყალებით იქაურ საქმეს რო მოვრჩებით აქავე მოვალთ და კახეთის თავადები ჩვენთან მოვიდნენ. საქართველოს ხალხი ყველა უკუდგა, ღვთით საქმე კარგად არის, ახლა თქვენ იცით“ [სოსიაშვილი, 2011:122-123].

გადმოსასვლელი, რომლის გადაკეტვას თაგაურელ და ქურთათელ ოსებს ბაგრატიონთა სამეფო სახლის წარმომადგენლები სთხოვდნენ, სავარაუდოდ, საქართველოს სამხედრო გზის დასაწყისი იყო. აღსანიშნავია, რომ XVIII საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში სამხედრო გზის ამ მონაკვეთს თაგაურელი ოსები ქართველებთან ერთად აკონტროლებდნენ. ამ ფაქტს ადასტურებს გერმანელი მოგზაურის იოჰან ანტონ გიულდენშტედტის ცნობაც, საიდანაც ჩანს, რომ ოსები მდ. თერგზე გადებულ ხიდებს ხევისურებთან ერთად დარაჯობდნენ [სოსიაშვილი, 2007(2):11.]

გიულდენშტედტის ცნობით, გზის ამ მონაკვეთის გავლა შესაძლებელი იყო ოსებისათვის გარკვეული გასამრჯელოს მიცემის შემდეგ [სოსიაშვილი, 2007(2):11]. როგორც გერმანელი მოგზაური გადმოგვცემს: „მათ (იგულისხმებიან ოსები – გ.ს.) ბევრი უსიამოვნება მიაყენეს რუსულ რაზმებს ხაზზე, თუმცა ისინი მათგან მოშორებით ცხოვრობენ, მაგრამ თავს ესხმოდნენ და ხოცავდნენ მგზავრებს, რომლებიც საქართველოდან მიდიოდნენ და საქართველოში მიემართებოდნენ, თავს ესხმოდნენ ზედ თერგის ხაზზე, როცა მათ დრო და დრო ჭკუას ასწავლიდნენ ხოლმე, ისინი აღიარებდნენ რუსულ უზენაესობას და მფარველობას და აძლევდნენ მძევლებს; ხოლო როცა ეს უკანასკნელნი გაიქცეოდნენ ან დაიხოცებოდნენ და, მამასადაძმე, აღარ ეშინოდათ უახლესი სასჯელისა, მაშინვე მტრობით იმსჯელებოდნენ“ [სოსიაშვილი, 2007(2):68-69].

ოსების ასეთი დამოკიდებულება რუსების მიმართ, შემთხვევითი არ იყო. რუსი ჯარისკაცები და კაპიტან--ისპრავნიკები მათ განსაკუთრებული სისატიკით ექცეოდნენ [სუხიტაშვილი, 2008:161]. ყოველივე ეს ოსებს რუსი მოძალადეების წინააღმდეგ საბრძოლველად განაწყობდა. ანტირუსული მოძრაობის დაწყებისთანავე, მაჩაბელთა ფეოდალური საგვარეულოს წარმომადგენლები მხარდაჭერას უცხადებდნენ იულონ და ფარნაოზ ბატონიშვილებს. მაჩაბლებთან ერთად, რუსების მომხრე დავით გიორგის ძეს ქართლის სხვა თავადებიც არ ემორჩილებოდნენ. ამის გამო, 1800 წლის 20 დეკემბერს, გიორგი XII-ის მემკვიდრემ დავით ბატონიშვილმა ქართლ-კახეთის ფეოდალურ არისტოკრატის წარმომადგენლებს საგანგებო წერილი გაუგზავნა და ისინი სამეფო კარზე დაიბარა. დავით ბატონიშვილის წერილი გაეგზავნათ მაჩაბლებსაც. დოკუმენტში აღნიშნულია:

„1) ოთარ ამილახვროვს, ყველა ამილახვროვებს, მაჩაბლებს, ავალოვებს, ფალავანდოვებს, ფავლენოვებს და ყველა სხვას - მასზედ, რომ მეფე გიორგიმ ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც ცოცხალი იყო, ის მეფედ დანიშნა და ამიტომ უბრძანებს ყველას აღნიშნულის მიღებისთანავე გამოცხადდნენ მასთან, და თუ რომელიმე მათგანი დააყოვნებს, დასჯილი იქნება საიმპერატორო ჯარების მიერ. 20 დეკემბერი 1800 წელი...“

6) ლუი (იგულისხმება ლუარსაბ მაჩაბელი-გ.ს.) მაჩაბელს-მილახვარს - დაუყოვნებლივ გამოცხადდეს - 20 დეკემბერი...“ [AKAK,1866:295,#354].

რუსულ ხელისუფლებასთან დაახლოვებულმა დავით ბატონიშვილმა, მოქიშპე იულონ ერეკლეს ძეს, შიდა ქართლსა და არაგვის ხეობაში არსებული მამულები ჩამოართვა და თავის მომხრე ელიზბარ მაჩაბელს გადასცა. მათ შორის: „15 კომლი გიუნოვების (იგულისხმება გიუნაშვილების გვარი, რომელიც სოფელ ფლავისმანში ცხოვრობს-გ.ს.) გვარიდან, ასევე 15 კომლი დიცელებისა“ [AKAK,1866:295,#354] დავით ბატონიშვილმა ერთგულებით გამორჩეულ ზაზა მაჩაბელსაც დაუფასა ამაგი და მას სოფელ კეხვში (დოკუმენტში კეხვი დედოფლის საკუთრებად არის მოხსენიებული. ცნობილია, რომ დარეჯან დედოფალს ეკუთვნოდა ცხინვალი, როგორც ჩანს, ერეკლე II მეუღლეს კეხვშიც ჰქონდა მამულები) ორი ოჯახი გადასცა. [AKAK,1866:303,#368] გორის მაზრის კაპიტან-ისპრავნიკის ენოხინის მიერ შედგენილი მონაცემების მიხედვით, 1803 წლის 2 აპრილის მდგომარეობით ზაზა მაჩაბელს სოფელ აჩაბეთში 1 კომლი, ხოლო კეხვში სახაზინო საკუთრებაში არსებული 3 კომლი გლეხი ეკუთვნოდა. 1803 წლით დათარიღებულ გორის მაზრის კაპიტან-ისპრავნიკ - ენოხინის მოხსენებით ბარათში წარმოდგენილია იულონ ერეკლეს ძისათვის ჩამორთმეული მამულების ჩამონათვალი. ამბოხებული ბატონიშვილის საკუთრებაში არსებული ქონებიდან, ზაზა მაჩაბელს, რომელიც დოკუმენტში კეხვის მოურავად იხსენიება, აჩაბეთში მცხოვრები 1 კომლი გადაეცა [AKAK,1868:74,#121].

მაჩაბელთა სათავადო სახლის წარმომადგენელთაგან რუსული ხელისუფლება თავდაპირველად ნდობით ეპყრობოდა დავით მაჩაბელსაც. ვიცე-პოლკოვნიკ სიმონოვიჩის მიერ გენერალ-მაიორ ლაზარევისადმი 1801 წლის 29 ივნისს შედგენილ პატაკში აღნიშნულია, რომ თურქეთის მხრიდან შემოსულ ლეკების რაზმთან რუსული შენაერთისა და ქართველი მეზრძოლების მიერ გამართულ შეტაკებაში დავით მაჩაბელმა განსაკუთრებული სიმამაცე გამოიჩინა [AKAK,1866:649,#908].

როგორც აღვნიშნეთ, მაჩაბლები ანტირუსულ მოძრაობაში პირველივე დღეებიდანვე ჩაებნენ. ჯერ კიდევ 1801 წლის 18 თებერვალს, შერმაზან და ელიზბარ ერისთავები წერილით ატყობინებდნენ გენერალ ლაზარევს, რომ ლუარსაბ და დათუა მაჩაბლებს კავშირი ჰქონდათ რუსთა წინააღმდეგ ამბოხებულ ფარნაოზ და იულონ ბატონიშვილებთან. [AKAK,1866:243] რუსეთის ხელისუფლება 1802 წელს ქართლის და კახეთის სხვა ამბოხებულ დიდგვაროვნებთან ერთად, მაჩაბლების დაპატიმრებასაც განიხილავდა. [AKAK,1868:3,#1] ქართველ ბატონიშვილებს განსაკუთრებით მხარში უდგნენ ლუარსაბ და დათუა მაჩაბლები. ლუარსაბი ოჯახთან ერთად იმყოფებოდა იმერეთში უფლისწულ იულონბატონიშვილთან, ხოლო დათუა ფარნაოზს ახლდა. ამბოხებულ უფლისწულებს იულონ, ალექსანდრე და ფარნაოზ ბატონიშვილებს თავად-აზნაურთა ფენის მრავალი წარმომადგენელი უჭერდა მხარს. [AKAK,1866:293,#229] იულონ და ფარნაოზ ბატონიშვილები, როგორც ჩანს, მაჩაბელთა ფეოდალურ სახლზე დიდი იმედებს ამყარებდნენ. ამას ადასტურებს მათ მიერ 1802 წლის 17 აგვისტოს დავით მაჩაბლისადმი გაგზავნილი წერილი: „ბრწყინვალე თავადო მაჩაბელო ნაზირო დავით! საქართველოს მეფის ძენი იულონ და ფარნავაზ სიყვარულით და პატივით მოგიკითხავთ; მემრეთ აქამდის ხომ რასაკვირველია რომ შენც შეიტყობდი მთელი კახეთი და ქიზიყი როგორისაც ფიცით შეკრულან ჩვენს ერთგულობაზედ უკანასკნელს სისხლის დაქცევამდის, ერთობით იმათი წერილი ასე მოგვივიდა ღმერთს ერწმუნე და მამის ჩვენის მზემა, რომ ასე მოგვივიდა წერილი და ღუთით ასეც არის, იქაური კაცნიც იყვნენ აქ ჩვენთან და გავისტუმრეთ აბა ახლა გაგიჩნდება ჩვენი სიყვარული და ერთგულება როგორც აღთქმული გაქვს ჩვენთან პირობით, ყოვლის ფრით ისე მოიქეც; ამას და გარდა, ვისაც ერთს შენს კაცს ენდობოდე, ახლაც აქ საჩქაროთ გამოგვიგზავნე, მანდაური ამბავიც შეგვატყობინე და შენი სრული აზრიც მამის ჩვენის მზემა და ამ საქმეში გვერწმუნე, რომ როგორც შენი აზრია, ღუთით ისე შეგისრულებთ და ახლა შენ იცი და მამის ჩვენის შენზედ ჭირნახულობამ, როგორც მოიქცევი ყოვლის ფრით აგვისტოს იზ, ქორონიკონს უჟ“ [AKAK,1866:250,#249].

მრავალი წინააღმდეგობის მიუხედავად, ბოლომდე უერთგულა ამბოხებულ ბატონიშვილებს ლუარსაბ მაჩაბელმა. ვიცე-პოლკოვნიკ სიმონოვიჩის მიერ გენერალ-მაიორ ლაზარევისადმი 1802 წლის 21 ივნისს გაგზავნილ წერილში ვკითხულობთ: „იმერეთიდან შევიტყვე, რომ მეფე სოლომონმა და თავად ქაიხოსრო წერეთელმა დადიანზე გაილაშქრეს და უფლისწულები იულონი და ფარნაოზი ფრიად გასაჭირს განიცდიან, რადგან მეფე სოლომონის მიერ მათთვის დაპირებული და უწინ დანიშნული კმაყოფა სრულიად არ მიეცათ, მათთან ერთად იმერეთში გადასული ქართველებიც მიმოიფანტნენ, დარჩა მხოლოდ თავადი ლუარსაბ მაჩაბელი და რამდენიმე მსახური“ [AKAK,1866:246,#236].

ზემოთ ნახსენები ზაზა მაჩაბელი, რომელიც გიორგი XII-ის მეფობის დროს კეხვის და აჩაბეთის მოურავად იხსენიება (იგი მინზაშის-ასისტავის წოდებას ფლობდა), [AKAK,1866:195,#157] რუსეთის ხელისუფლებასთან თანამშრომლობდა. ამას ადასტურებს 1801 წლის 15 მარტით დათარიღებული გენერალ-მაიორ ლაზარევის მოხსენება კნორინგისადმი. დოკუმენტში ვკითხულობთ: „თავად მაჩაბელმა (იგულისხმება ზაზა მაჩაბელი- გ. ს.) ზეპირსიტყვიერად მომახსენა, რომ იმერეთში მყოფი უფლისწულები არა და არ იძლევიან თანხმობას რუსეთში გამგზავრების თაობაზე. აღნიშნულს ადასტურებს

იმერეთის მეფის მიერ მემკვიდრე უფლისწულისთვის გაგზავნილი წერილი, რომელიც მან მე გადმომცა და აღნიშნულ პატაკს თან ერთვის. მისი აღმატებულება წერს, რომ მიუხედავად მისი არაერთი მცდელობისა დაერწმუნებინა უფლისწულები რუსეთში გამგზავრების აუცილებლობაზე, ისინი არ თანხმდებიან და ამ საკითხში შეუვალნი არიან. თავად მაჩაბელის (იგულისხმება ზაზა მაჩაბელი-გ.ს.) განცხადებით უფლისწული ალექსანდრე ელოდება მის მიერ ბაბა-ხანთან გაგზავნილ აზნაურ ზაქარიას, რომელიც ჩვენს მიერ არის დაკავებული და დაცვის ქვეშ იმყოფება“ [AKAK,1866:244,#230].

ვიცე-პოლკოვნიკ სიმონოვიჩის 1802 წლის 18 აგვისტოთი დათარიღებულ წერილში, რომლის ადრესატია გენერალ-მაიორი ლაზარევი, აღნიშნულია, რომ ზაზა მაჩაბლის მიერ ქურთასთან დატყვევებულ იმერეთიდან გადმოსულ ჯაშუშებს: სიმონ გობაშვილს (დოკუმენტში დამახინჯებით იხსენიება გვარი, სავარაუდოდ, უნდა ეწეროს გაბაშვილი) და პავლე ბასეშვილს (სავარაუდოდ, უნდა ეწეროს ბასიშვილი), იულონ და ფარნაოზ ბატონიშვილების მიერ ზაზა, ელიზბარ, დავით და ლევან მაჩაბლებისადმი გადასაცემი წერილები მოჰქონდათ. ზაზა მაჩაბელმა ყოველივე ამის შესახებ ხელისუფლებას შეატყობინა. გენ. ლაზარევისადმი შედგენილ სიმონოვიჩის მოხსენებას თან ერთვოდა იმერეთში მყოფი ბატონიშვილების მიერ გამოგზავნილი წერილები და ჯაშუშების დაკითხვის მასალები [AKAK,1866:249,#244].

ამბოხებული უფლისწულები იმერეთიდან, კერძოდ, სოფელ ჭალიდან ქართლში აპირებდნენ გადმოსვლას. ისინი 100 კაცის თანხლებით სოფ. გომარეთში ჩავიდნენ, მაგრამ ქართლში გადმოსვლა გადაიფიქრეს. როგორც ჩანს, მათ თავიანთი მომხრეებისაგან რუსული ჯარის გადაადგილების შესახებ ინფორმაცია მიიღეს. ფარნაოზ და იულონ ბატონიშვილების იმერეთიდან გადმოსვლის მცდელობის შესახებ რუსეთის ხელისუფლებას ინფორმაცია ფალავანდიშვილებმა მიაწოდეს [AKAK,1866:249,#244]. ამბოხებული ბატონიშვილები ქართლში მყოფ თავადებს წერილებს უგზავნიდნენ და დახმარებას სთხოვდნენ. მათ მიერ დაგზავნილი ასეთი შეტყობინება (იულონ ბატონიშვილის და მისი მისკარბაშის მალხაზ ანდრონიკაშვილის მიერ გამოგზავნილი) მიხეილ ერისთავმა გენერალ-მაიორ ტუჩკოვს გადასცა. გენერალ ლაზარევის მიერ მთავარმართებელ კნორინგისადმი გაგზავნილი 1802 წლის 12 აგვისტოთი დათარიღებული მოხსენების მიხედვით, ასეთივე შინაარსის წერილები დაეგზავნათ ქართლის სხვა თავადებსაც. ბატონიშვილების წერილებს მალხაზ ანდრონიკაშვილი, ფირან ჩერქეზიშვილი და ლუარსაბ მაჩაბელი ავრცელებდნენ. მალხაზ ანდრონიკაშვილი და ლუარსაბ მაჩაბელი იმ დროისათვის დიდი ლიახვის ხეობის სოფელ სვერში იმყოფებოდნენ, ხოლო ფირან ჩერქეზიშვილი კი პატარა ლიახვის ხეობაში, კერძოდ, კულბითში. გენერალ-მაიორმა ტუჩკოვმა სამივე თავადის დაპატიმრების ბრძანება გასცა. პატარა ლიახვის ხეობის გამაგრების მიზნით სოფელ ბელოთის ციხე-სიმაგრეში რუსებმა დამატებით 50 გრენადერი გაგზავნეს [AKAK,1866:244,#249]. მაჩაბელთა ფეოდალური სახლიდან რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ განსაკუთრებით ლუარსაბ მაჩაბელი აქტიურობდა, რომელიც იულონ და ფარნაოზ ბატონიშვილებს ქართველ წარჩინებულებთან აკავშირებდა. 1802 წლის 25 დეკემბრით დათარიღებულ ვიცე-პოლკოვნიკ სიმონოვიჩის მიერ გენერალ-მაიორ ლაზარევის სახელზე გაგზავნილ წერილში აღნიშნულია:

„...ქართლში ამბოხისა და არეულობის გამოწვევის მიზნით უფლისწულები იულონი და ფარნაოზი ჯარით იმერეთიდან ქართლის საზღვრებში გადმოვიდნენ, წერილების და საგანგებო ელჩების - ლუარსაბ მაჩაბელისა და ფირან ჩერქეზოვის მეშვეობით ცდილობდნენ თავად-აზნაურობის გადაბირებას...“ სიმონოვიჩის პატაკში ჩამოთვლილია რუსი სამხედროების მიერ გატარებული ღონისძიებები, რომელთაც მხარს უჭერდა ქართლის თავად-აზნაურობის ერთი ნაწილი, მათ შორის მინბაში ზაზა მაჩაბელი [AKAK,1868:251,#247]. ზაზა მაჩაბელი იმერეთში მყოფ ფარნაოზ და იულონ ბატონიშვილებთან რუსი ჩინოვნიკების დავალებით მოლაპარაკებას აწარმოებდა. ამას ადასტურებს 1801 წლის 16 მარტით დათარიღებული გენერალ-მაიორ ლაზარევის წერილი მთავარმართებელ კნორინგისადმი: „...ჩემს მიერ მათთან (უფლისწულებთან) წერილებით წარგზავნილმა თავადმა მაჩაბელმა (იგულისხმება ზაზა მაჩაბელი) მომახსენა, რომ უფლისწულებს ის სოფელ ჭალაში, ქუთაისიდან ერთი დღის სავალზე, წნელით შემორტყმული ბანაკის მაგვარ სადგომში შეხვდა, სადაც დაახლოებით 300 ადამიანი იმყოფება. მათი შენახვისათვის იმერეთში დაწესებულია თითო კომლიდან 2 ფუთი ხორბალი და 8 თუნგი ღვინო“ [AKAK,1866:333,#426].

მთავარმართებელ კარლ კნორინგის მიერ რუსეთის იმპერატორის სახელზე წარდგენილ მოხსენებაში, რომელიც 1801 წლის 1 თებერვლით თარიღდება, მოცემულია იმ თავადების სია, რომლებმაც საქართველოს ტახტის მემკვიდრედ უფლისწული იულონ ერეკლეს ძე აღიარეს. მათ შორის მოხსენიებულია ლუარსაბ მაჩაბელი [AKAK,1866:323,#404]. როგორც ქსნის ერისთავების მიერ მთავარმართებელ კარლ კნორინგის სახელზე გაგზავნილ 1802 წლის 10 მაისით დათარიღებულ წერილიდან ირკვევა, ყარაღაჯთან გამართულ შეტაკებაში, რომელიც ამბოხებული უფლისწულების გამარჯვებით დასრულდა, ლუარსაბ მაჩაბელი დაიჭრა [AKAK,1866:501,#598].

რუსი მაღალჩინოსნები იმერეთში მყოფი ბატონიშვილების გადაადგილების შესახებ, ადგილობრივ მოსახლეობაში ჩანერგილი აგენტებისაგან ინფორმაციას პერიოდულად იღებდნენ. ამას ადასტურებს ვიცე-პოლკოვნიკ სიმონოვიჩის წერილი გენერალ-მაიორ ტუჩკოვისადმი. 1802 წლის 15 ივლისით დათარიღებული დოკუმენტიდან ირკვევა, რომ დასავლეთ საქართველოში მყოფი ბატონიშვილები რაჭაში თავმოყრილი იმერლებისა და ლეკების ჯარით, რუსულ საჯარისო ნაწილებზე თავდასხმას გეგმავდნენ, რის შესახებაც რუს სამხედრო ჩინოვნიკებს სოფელ გუფთაში მცხოვრებმა ოსმა--კეჩო ჯიოშილმა აცნობა. სიმონოვიჩის წერილში აღნიშნულია, რომ რაჭაში ელიზბარ მაჩაბელს თავისი ქვეშევრდომები ჰყავდა. მასთან რუსმა ვიცე-პოლკოვნიკმა თავისი ნდობით აღჭურვილი ადამიანი გააგზავნა, ელიზბარ მაჩაბელთან წერილი გაატანა და შექმნილ ვითარებაში გარკვევა დაავალა. თავის მოხსენებაში სიმონოვიჩი გენერალ-მაიორ ტუჩკოვს აცნობებდა, რომ მაჩაბლები მაინცდამაინც სანდონი არ იყვნენ, რადგან რუს სამხედრო მოხელეს ინფორმაციას არ აწვდიდნენ. გარდა ამისა, რევაზ მაჩაბელი ამბოხებულ ბატონიშვილებთან დაახლოებულ ქართველ აზნაურებთან: ფირანა ჩერქეზიშვილთან, ავთანდილ ფურცელაძესთან და ესტატე გედევანიშვილთან კავშირში [AKAK,1866:571,#742] იყო შემჩნეული.

ხელისუფლება შიშობდა, რომ რუსული მმართველობის წინააღმდეგ მებრძოლ ფარნაოზ და იულონ ბატონიშვილებს სამაჩაბლოში მცხოვრები ოსებიც მიემხრობოდნენ.

XIX ს. პირველ წლებში დიდი ლიახვის ხეობაში მცხოვრები ოსები ანტირუსულ განწყობას გამოხატავდნენ. [მღებრიშვილი, 2019:263] ისინი ამბოხებულ ბატონიშვილებთან თანამშრომლობდნენ. 1804 წლის 31 მაისს, გორის მაზრის თავად-აზნაურთა წინამძღოლს შანშე ერისთავს მთავარმართებელმა პავლე ციციანოვმა საგანგებო დავალება მისცა: „...იმერეთში მყოფი უფლისწულისაგან გამოგზავნილმა წერილებმა, შესაძლოა, ქართლის ოსებში არეულობა გამოიწვიოს, რისი თავიდან აცილების მიზნით, გთავაზობთ გამოიჩინოთ განსაკუთრებული სიფრთხილე, მით უმეტეს რომ თქვენ ისედაც ვალდებული ხართ შეინარჩუნოთ სიწყნარე და სიმშვიდე თქვენთვის თავად-აზნაურობის საერთო გადაწყვეტილებით მინდობილ მაზრაში. ამ საქმეში წარმატების მიღწევის მიზნით, აღნიშნულის მიღებისთანავე (წერილზეა საუბარი-გ.ს) აჯობებს გაემგზავროთ დიდი ლიახვის ხეობაში და თან გაიყოლოთ თავადები რევაზ და ზაზა მაჩაბლები. მათ (მაჩაბლებს-გ.ს) ჩემგან მიღებული განაწესით ევალებათ მათზე (ოსებზე--გ.ს) ყურადღების მიქცევა.” [AKAK,1868:129,#215] პავლე ციციანოვმა ასეთივე შინაარსის წერილით მიმართა რევაზ მაჩაბელს: „თქვენ, ისევე, როგორც თავადი ზაზა მაჩაბელი საკმარისი გავლენით სარგებლობთ იქ (იგულისხმება დიდი ლიახვის ხეობის ზემო წელზე არსებული ოსებით დასახლებული ადგილები - გ. ს.) და კარგი იქნება თქვენი იქ ყოფნა. დარწმუნებული ვარ, რომ თქვენსა და თავად ერისთავებს შორის არსებული მეგობრობა მეტ წარმატებას მოუტანს საქმეს...თქვენს მიერ გაწეული საქმიანობის გამო შუამდგომლობას გაგიწევთ მისი საიმპერატორო უდიდებულესობის წინაშე ჯილდოზე წარსადგენად” [AKAK,1868:553,#1076].

როგორც 1804 წლის 14 ივლისს, მთავარმართებელ ციციანოვის მიერ გრაფ კოჩუბეის სახელზე მიწერილი მოხსენებიდან ჩანს, რუსების წინააღმდეგ მებრძოლი იულონი და ფარნაოზი პატარა ლიახვის ხეობაში შეჭრას აპირებდნენ. ციციანოვმა ქსნის ერისთავებს და მაჩაბლებს ადგილობრივი მოსახლეობის მღელვარების თავიდან ასაცილებლად დავალებები მისცა და ბატონიშვილების შემოსვლის შემთხვევაში მათი დაპატიმრება უბრძანა [AKAK,1868:134,#220].

სულ მალე რუსეთის ხელისუფლებამ იულონი ბატონიშვილის მომხრე პირები დააკავა. მათი ჩვენებებიდან (სოლომონ ამირეჯიბი, თეოდოს ხირსელი, გიორგი პოპონიძე, გლახო ავალოვი, გიორგი სააკაძე, სომეხი ყარღანოვი და დაღესტნელი გალეზ გაინოვი) ირკვევა, რომ იულონი ერეკლეს ძესთან განსაკუთრებით ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ლუარსაბ მაჩაბელს. ბატონიშვილებს რუსთა სამსახურში მყოფი ზაზა მაჩაბლის გადაბირებაც უცდიათ. ზაზას ისინი დიდი ლიახვის ხეობის მთიან ნაწილში (სადაც ოსები ცხოვრობდნენ) უნდა გადაეყვანა. ერთ-ერთი ბატონიშვილი აქ დარჩებოდა, ხოლო მეორე კი არაგვის ხეობაში ჩავიდოდა. ქართლ-იმერეთის გასაყართან მყოფი ბატონიშვილები წინასწარ მიღებული შეტყობინების საფუძველზე ზაზა მაჩაბლისაგან დახმარებას ელოდნენ, მაგრამ რაკი იმედი გაუცრუვდათ, ქუთაისში გაბრუნდნენ [AKAK,1868:130-132,#217].

1804 წლის ივლისში რუსების მიერ დაპატიმრებული ამბოხებული ბატონიშვილების მომხრე სოლომონ ამირეჯიბის, აზნაურ ქარუმიძის და მოლოზანოვის ჩვენების მიხედვით, მაჩაბლებმა დასავლეთ საქართველოში მყოფი იულონის და ფარნაოზის დასახმარებლად ოსთა რაზმი გაგზავნეს, რომელთაც გზა გორის კომენტანტმა მაიორმა რეიხმა გადაუკეტა. 1804

წლის 24 ივნისს, შტაბს-კაპიტანმა ნოვაცკიმ იმერეთში ქართლის საზღვრიდან 40 კმ.-ის დაშორებით იულონ ბატონიშვილი დაატყვევა [AKAK,1868:134,#221].

1804 წლის 11 სექტემბერს ფარნაოზ ბატონიშვილმა წერილი გაუგზავნა მამაბლებს და ფალავანიშვილებს. როგორც ტექსტშია აღნიშნული, შეტყობინების მიმტანი ადრესატებს ფარნაოზ ერეკლეს ძის თხოვნას დაწვრილებით გააცნობდა. ქართლში მცხოვრებ წარჩინებულებთან ფარნაოზი და იულონი ინტენსიურ მოლაპარაკებას მალხაზ ანდრონიკაშვილის მეშვეობით აწარმოებდნენ. ანდრონიკაშვილის წარმომადგენელი სიმონ ანდრეევი აზნაურ შალვა ჟურულს შეხვდა, რომელსაც აჯანყებულებისთვის პატარა ლიახვის ხეობაში არსებული მდგომარეობა უნდა ეცნობებინა და ბატონიშვილები დიდი ლიახვის ხეობაში მცხოვრებ აჯანყებულ ოსებთან დაეკავშირებინა. სიმონ ანდრეევი ასევე უნდა შეხვედროდა იასე მამაბელს, ბეჟან ამილახვრის ვაჟს და ერასტი გედევანიშვილს, მაგრამ მან ეს ვეღარ მოასწრო. იგი ელიზბარ ერისთავმა დააპატიმრა [სოსიაშვილი, 2019:197-198; AKAK,1868:444,#878].

ხელისუფლებას მეამბოხე ბატონიშვილების მხარეზე მყოფ ლუარსაბ მამაბელთან მოლაპარაკების არაერთი მცდელობა ჰქონდა. როგორც ირკვევა, სახელმწიფო მრჩეველი ლიტვინოვი დასავლეთ საქართველოში აჯანყებულების მესვეურებთან შესახვედრად ჩავიდა. ლუარსაბ მამაბელი ქუთაისიდან მიიმალა. ციციანოვს ლიტვინოვისთვის ლუარსაბ მამაბელთან გადასაცემად სპეციალური უწყება (ბილეთი) გაუტანებია. სახელმწიფო მრჩეველმა ლუარსაბის ძმას თხოვნით მიმართა, რომ ძმის მოძებნაში დახმარებოდა, რაც მასვე წაადგებოდა სასიკეთოდ [AKAK,1868:385,#771].

ლიტვინოვის მოხსენებაში აღნიშნულია, რომ განიხილებოდა ლუარსაბ მამაბლის რუსეთში გადასახლების საკითხი. თუმცა, წერილის ავტორი ახსენებს # 17 დადგენილებას, რომლის მიხედვითაც, მისი გადასახლება იმ მომენტისთვის დაუშვებელი იყო. ის იმედს გამოთქვამდა, რომ შეხვედებოდა ლუარსაბ მამაბელს და ციციანოვის უწყებას გადასცემდა, ან მთავარმართებლის მიერ გაგზავნილ დოკუმენტს საბოლოოდ მის მეუღლეს დაუტოვდა. [AKAK,1868:386,#771] სახელმწიფო მრჩეველის ტარასოვისადმი მთავარმართებელ პავლე ციციანოვის მიერ გაგზავნილ 1805 წლის 23 თებერვლით დათარიღებულ წერილში აღნიშნულია, რომ 1804 წლის ამბოხების დამარცხების შემდეგ ლუარსაბ მამაბელი დაკითხვაზე თავისი ნებით გამოცხადდა [AKAK,1868:336,#675]. როგორც ჩანს, ლუარსაბი ბრძოლის გაგრძელებას მიზანშეწონილად აღარ თვლიდა.

მამაბელთა დროებითი განეიტრალების მიუხედავად, დიდი ლიახვის ხეობა რუსებისთვის კვლავ „ფეთქებად“ ადგილად რჩებოდა. რუს მოხელეებს განსაკუთრებულ წინააღმდეგობას სამამაბლოს მთიან ნაწილში მცხოვრები ოსები უწყევდნენ. ამის თაობაზე საინტერესო ინფორმაციას გვაწვდის მღვდელ ალექსი პეტრიევის (პეტრიაშვილის) წერილი მთავარმართებელ პავლე ციციანოვისადმი. დოკუმენტში, რომელიც 1804 წლის 10 სექტემბრით თარიღდება, აღნიშნულია, რომ როკიდან გამოსულ რუსულ ჯარს და თავად ბეგთაბეგოვის 70 ახალწვეულს ოსები(ოსების ერთი ნაწილი რუსეთის ხელისუფლების სამსახურში მყოფი მამაბლების მხარდამჭერები იყვნენ) თავს დაესხნენ. მათ დასახმარებლად მამაბლები და ბეგთაბეგოვები გაემშურნენ. როგორც ირკვევა, ოსებმა რუსთა რაზმი ალყაში

მოაქციეს. წერილში აღნიშნულია, რომ თავადმა მაჩაბელმა (საუბარი უნდა იყოს ზაზა მაჩაბელზე) რაზმის ნაწილის დასახმარებლად ქვეშევრდომი ოსები შეკრიბა და ალყაში მყოფნი გადაარჩინა [AKAK,1868:553,#1078]. საბოლოოდ, ამბოხებულმა ოსებმა მღვდელ ალექსი პეტრიევის და თავად ბეგთაბეგოვის სახელზე 1804 წლის 29 აგვისტოს ხელწერილი დადეს: „1804 წლის 29 აგვისტოს ჩვენ ჯავის, მსხლების და გუფთის ცხოვრებნი და აგრეთვე ისინი ვინც მძევლებს მოიყვანს და აღნიშნულზე ხელს მოაწერს, ვდებთ ხელწერილს მასზედ, რომ პირობას ვაძლევთ მღვდელ ალექსი პეტრიევს და თავად ივანე ბეგთაბეგოვს: 1) ყოვლად მოწყალე ხელმწიფის სამსახურში ვიქნებით ერთგულნი, გზად არანაირ წინაღობას არავის არ შეუქმნით და მგზავრებს შეძლებისდაგვარად ადგილამდე მშვიდობიანად მივაცილებთ; 2) საქართველოს მოსახლეობას ქურდობითა და ყაჩაღობით არანაირ ზიანს არ მივაყენებთ; 3) შევეწინააღმდეგებით მათ, ვინც მძევლები არ ჩააბარა და თქვენთან ერთად დავსჯით; 4) თუ ის, ვინც ამ ხელშეკრულებაში მონაწილეობას არ იღებს, ჩაიდენს რაიმე დანაშაულს, ჩვენ წინ აღუდგებით მას და გაცნობებთ აღნიშნულის თაობაზე, ხოლო თუ ჩვენ დავარღვევთ მიცემულ დაპირებებს, მოდლატეებად გამოგვაცხადეთ და ჩვენი მძევლების დასჯით გვაზღვევინეთ. ჩვენი ხელწერილის თავდებ პირებად ზაზა და ბაადურ მაჩაბლებს ვაცხადებთ. ამავედროულად პასუხისმგებლობა მძევლებზე, თუ ისინი გაიქცვიან, მათ ეკისრებათ [AKAK,1868:554,#1080]. მსგავსი შინაარსის ხელწერილები დადეს მეომროზე: კოშკის, ხვწის, კროჟის, ჯირის და ზავდის ოსებმა [AKAK,1868:554,#1080].

მღვდელი ალექსი პეტრიევი (პეტრიაშვილი) 1804 წლის 17 ოქტომბერს თავად ვოლკონსკის სწერდა, რომ ხელისუფლებას ოსებმა ამბოხების შეწყვეტის ნიშნად მძევლები გადასცეს. ზაზა და ბაადურ მაჩაბლების კუთვნილ სოფლებიდან: კოშკებიდან-1, ჯავიდან-2, ღვარცევიდან-2, მსხლებიდან-2, გუბთიდან-1, რევაზ და ევსევი მაჩაბლების კუთვნილ სოფლებიდან: ხვწიდან-1, ზავდიდან-1, ჯირიდან-1, კროჟიდან -1. ამ ბოლო სოფლიდან მძევალი გაიქცა. მის ნაცვლად თავად რევაზ მაჩაბელმა, როგორც თავდებმა ცხინვალში თავისი შვილი გამოაგზავნა, რომელიც ამჟამად აზნაურ სიმონ კვანჭახაძესთან იმყოფება. 11 მძევალი ცხინვალში შტაბს კაპიტან ნოვიცკის ეგერთა მე-9 პოლკის ზედამხედველობის ქვეშ იყო [AKAK,1868:554,#1080]. ალექსი პეტრიევი ვოლკონსკის აცნობებდა: „ვალდებული ვარ თქვენს ბრწყინვალეობას მოვახსენო, რომ კოშკისა და ხვწის მძევლები, მათი სოფლების მიერ ხელწერილის პირობების შეუსრულებლობის გამო, დასჯას იმსახურებენ. კოშკელებმა, ოსებთან ერთად, დონის კაზაკთა რიშკინის პოლკს შეუტყეს, ხვწის მოსახლეობამ კი საკუთარ სოფელში ოსებს უფლება მისცა თავად ბეგთაბეგოვის ხალხი დაერბიათ, ხოლო თვით თავადმა საფრთხეს თავი გაქცევით დააღწია“ [AKAK,1868:554,#1080].

ხელწერილის ჩამორთმევის და სამაჩაბლოს მთიან ნაწილში მცხოვრებ ოსებზე მეთვალყურეობის გამკაცრების მიუხედავად, რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ გამოსვლები კვლავ არ წყდებოდა. ბაგრატ ბატონიშვილის ცნობით, დიდი ლიახვის ხეობის ზემო წელზე მცხოვრები მეამბოხე ოსების დასჯა პავლე ციციანოვმა გადაწყვიტა: „მაშინ წარემართა ციციანოვი სამაჩაბლოს ოვსთა ზედა, რამეთუ დროსა მას აღრეულობასა წამოუყვანა პოლკი სამი ყაზახისა კავკასიის ლინით ტფილისის ნაცვალსა, მიკირტუმა სულგუნოვს და ენება მუნით გარდამოყვანა ქართლისა შინა. ამისმა მხილველთა ოვსთა

იწყინეს გზისა მის გახსნა და შემოყვანება ჯარისა, მოკრბნენ ოვსნი და სრულიად შეიპყრნენ იგინი, მისრულმან მუნ ციციანოვმა გაათავისუფლა იგინი. გარნა ენება ოვსთაცა ვნება და პყრა, რომლისა გამო იწყო ოვსთა სიმაგრე. მხილველი ამისა ციციანოვი ვერარას მყოფელნი მუნ უკან იქცა და მოვიდა ტიფლისსა წელსა 1805” [ლომოური, 1941:95].

რუსეთის ხელისუფლება ოსების წაქეზებაში რევაზ მაჩაბელს ადანაშაულებდა. ამას ადასტურებს ციციანოვის მიერ ამ უკანასკნელისადმი 1805 წლის 4 მაისს გაგზავნილი წერილი: „თქვენთვის ცნობილია, ჩემი თქვენდამი დამოკიდებულების შესახებ და ვგონებ, რომ ყოველივეს დავიწყება შეუძლებელია. ამჟამად მე მაწვდიან ცნობებს, რომ თქვენდამი ქვეშევრდომი ოსები ხელახლა იწყებენ ქართლის მოსახლეობის შეწყობას. სოფელ შილდაში დაწვეს 7 საბძელი, სროლა აუტეხეს ადგილობრივ მოსახლეობას, რათა მათ ხმა არ მიეწვდინათ ცხინვალში მყოფ სამხედრო რაზმისათვის. თქვენ, როგორც მათი მეპატრონე და რუსეთის უდიდესი სახელმწიფოს ქვეშევრდომი, არ ისარგებლეთ მონიჭებული უფლებით და არათუ აჩერებთ ოსების გამოსვლებს, არამედ თქვენ თვითონ უწყობთ ხელს, მიდიხართ და ურთიერთობებს აგრძელებთ მათთან. გაცნობებთ რა ყოველივეს თაობაზე, მინდა წინასწარ გაუწყოთ, თუ თქვენ ვერ მოახერხებთ საზოგადოდ სასარგებლო ფარგლებში ოსების შეკავებას თქვენ, როგორც მათი მეთაური, ციმბირში გადასახლებული იქნებით” [AKAK, 1868:556, #1086].

რევაზ მაჩაბელი რომ მის კუთვნილ გლეხობას რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ აქეზებდა, ჩანს 1808 წლით დათარიღებული წერილიდან, რომელიც გრაფმა გუდოვიჩმა პოლკოვნიკ ახვერდოვს გაუგზავნა. წერილიდან ირკვევა, რომ დიდი ღიახვის ხეობაში, ხელისუფლების წინააღმდეგ მიმართული ამბოხება სამხედრო რაზმებმა ჩაახშეს. აჯანყების წამქეზებლები რევაზ მაჩაბელი და მისი ძმა დიმიტრი იყვნენ. ახვერდოვს მთავარმართებელი დავალებას აძლევდა, რომ მაჩაბლები ჯერ გორში, შემდეგ კი თბილისში ჩამოეყვანა. მას ევალებოდა ასევე ამბოხების მეთაურების, კვხვის და ქემერტის უხუცესების: ოთარ ღერკენაშვილის, თამაზ კასრამის, სესია ყაულაშვილის და გოგია მიტროვის (სავარაუდოდ, უნდა ეწეროს მეტრეველი) თბილისში ჩაყვანაც [AKAK, 1869:218, #393].

იულონ ბატონიშვილის დაპატიმრების შემდეგ ფარნაოზმა და ლევან იულონის ძემ სამაჩაბლოში სცადეს გამაგრება, თუმცა, რუსებთან შეკრული ოსების შიშით, ისინი დიდი ღიახვის ხეობაში დიდხანს ვერ გაჩერდნენ. ამის შესახებ ბაგრატ ბატონიშვილი გადმოგვცემს: „ხოლო ამის შემდგომად წარმოსულნი მეფის ძენი მოვიდნენ სურამის სიახლოვესა, ეგონათ მისვლა მუნ ქართველთ თავადთა და არავინ მივიდა მათ თანა, ამათ ინებეს მტკვარს გასვლა, მისვლა ფაბმაკს ფირყული-ხანთან და ვერ უძლეს, რამეთუ მტკვარი განდიდებულ იყო ფ~დ. კ~დ წარმოვიდნენ და აღვიდნენ ოსებში სამაჩაბლოსა და ვერცა მუნ დადგნენ შიშითა ოვსთასა, რამეთუ აქვდათ პირი მტკვი-ცე მას ჟამსა შინა ოვსთა რუსთანა“ [ლომოური, 1941:92; AKAK, 1866:133, #218-219; სოსიაშვილი, 2002:4]. ფარნაოზ და ლევან იულონის ძე ბამბაკში ალექსანდრე ერეკლეს ძესთან გადავიდნენ. ალექსანდრე ბატონიშვილი წერილებს აგზავნიდა ქართლ-კახეთის მთიანეთში და ხალხს აჯანყებისკენ მოუწოდებდა [ორჯონიკიძე, 1999:13]. ასეთი წერილი ალექსანდრემ გაუგზავნა აგრეთვე ჯავის ხეობის მოსახლეობასაც [AKAK, 1874:126].

1810 წელს ცარიზმის წინააღმდეგ სამაჩაბლოში აჯანყებამ იფეთქა, რომელსაც ლევან იულონის ძე ხელმძღვანელობდა. ლევანი ბიძის, ალექსანდრე ბატონიშვილის ინიციატივით დიდი ღიახვის ხეობაში ახალციხე-იმერეთ-რაჭის გზით შევიდა. 1809 წლის 16 აგვისტოთი დათარიღებულ წერილში ალექსანდრე ბატონიშვილი ლევანის მისამართით წერდა: „ბიძათქვენი ალექსანდრე ღმერთსა ვთხოვ თქვენს ბედნიერად და მშვიდობით შეყრას. ეს არის ღვთის მოწყალებით ყოველი ჩვენი საწადელი საქმე ყიზილბაშის მხრიდან შესრულდა. სახელოვანი სარდალი უსეინ-ხანი დიდის ხაზინით და მთლად ერანში გამორჩეული ასიათასის კაცით აქ ახალქალაქს მობრძანდა. გუშინ ორშაბათს ერთად შევიყარენით... ამ სამს დღეზე დიდის ჯარით და ხაზინით თქვენ მხარეს მისტუმრებს და თვითონ წალკის მხარეს მობრძანდება... მე ხომ ეს არის, მომსვლელი ვარ და დიდად ჩვენთვის სამჯობინარო და სარდლისგან გულის დასაჯერებელი საქმე იქნება, რომ ერთი-ორი მართებული თავადიშვილი სარდალთან გამოისტუმროთ საჩქაროდ“ [ორჯონიკიძე, 1999:77].

როგორც გენერალ-მაიორ ახვერდოვის მიერ მთავარმართებელ ტორმასოვისადმი გაგზავნილ 1809 წლის 11 სექტემბრით დათარიღებული მოხსენებიდან ირკვევა, ალექსანდრე ბატონიშვილი ქართლში შეჭრას გეგმავდა, მის თანამოაზრეებად და დამხმარე ძალად მოიაზრებოდნენ ახალციხეში გადასული ლეკები, აწყურის ფაშა და შიდა ქართლის მთიანეთში მცხოვრები ოსები. ალექსანდრე ბატონიშვილს მხარს უჭერდნენ მაჩაბლებიც, თუმცა, როგორც რუსი სამხედრო პირის წერილშია აღნიშნული: „მაჩაბლებმა და ხერხეულიძემ ცხინვალში თავად დავით თარხანოვთან შეხვედრის შემდეგ, საკუთარი ზრახვების განხორციელება დროებით გადადეს“ [AKAK,1870:600,#914].

დიდი ღიახვის ხეობაში ჩასულმა ლევან ბატონიშვილმა ადგილობრივ თავადებს რუსთა წინააღმდეგ ბრძოლისაკენ მოუწოდა. სამაჩაბლოს მოსახლეობას იგი ალექსანდრე ბატონიშვილის დახმარებას ჰპირდებოდა. [AKAK,1874:78] ლევანმა მაჩაბლების გადმობირება მოახერხა, მას მხარს უჭერდნენ აგრეთვე ქსნის ერისთავების ძალმომრეობით შეწუხებული ოსები. როგორც ჩანს, ალექსანდრე ბატონიშვილს და ლევან იულონის ძეს საიდუმლო მიწერ-მოწერა ჰქონდათ მაჩაბლებთან. გენერალ-მაიორ ახვერდოვის მიერ მთავარმართებელ ტორმასოვისადმი გაგზავნილი წერილიდან ირკვევა, რომ იასე და ბაადურ მაჩაბლები ოსებით დასახლებულ დიდი ღიახვის ხეობის სოფლებში ციხე-სიმაგრეებს ამბოხებისთვის ამზადებდნენ. ამარაგებდნენ ღვინით და პურით. მათ დაქვემდებარებაში მყოფ ოსებს კი ალექსანდრე ბატონიშვილის დასახვედრად 30 მსხვილფეხა პირუტყვი შეუძენიათ. ახვერდოვმა მაჩაბლებთან თავისი წარმომადგენელი გაგზავნა და წერილობითი შეტყობინება გადასცა, რათა ამბოხებისათვის მხარი არ დაეჭირათ [AKAK,1870:126,#190].

ბაგრატ ბატონიშვილის ცნობით: „ხოლო წელსა 1810 მსმენელთა იმერთა მოსცეს პირი მტკიცე მეფესა სოლომონს, მყოფსა ახალციხესა და აწვიეს რათა ჩავიდეს იმერთს და დაიპყრას იმერეთივე. მსმენელი ამისი მეფე სოლომან წარემართა ახალციხით და შთავიდა იმერთს. მაშინ მოერთვენ იმერნი ყოველნივე, შეკრეს გზანი ქართლისანი და დადგნენ მყარად. მაშინ მეფის ძემან ალექსანდრემაცა წარავლინა ახალციხით ძმისწული თვისი ლეონ ოსეთსა სამაჩაბლოსა შინა, რათა მანცა შეკრულმა ოვსთამან ბრძოს რუსთა. მისრულ ლეონ შეიწყნარეს ოვსთა და შეკრიბნენ მისთანა“ [ლომოური, 1941:106].

ხელისუფლება ლევან ბატონიშვილთან მოლაპარაკებას, ასევე სამაჩაბლოში მცხოვრები ოსების გადაბირებას ცდილობდა. მთავარმართებელ ტორმასოვის მიერ გენერალ-მაიორ ახვერდოვისადმი გაგზავნილ წერილში, რომელიც 1810 წლის 18 სექტემბრით თარიღდება, აღნიშნულია, რომ ხელისუფლებას ლევან ბატონიშვილის შემორიგება უცდია. ამის პარალელურად, მაჩაბლების დაქვემდებარებაში მყოფ ოსებს ხან დასჯის მუქარით, ხანაც დაპირებებით, დიდი ღიახვის ხეობაში თავშეფარებული იულონის ძის ხელისუფლებისათვის გადაცემას სთხოვდა [AKAK,1870:136,#214].

რუსეთის ხელისუფლებას თავისი აგენტურისაგან ამზობებული ბატონიშვილის შესახებ საიდუმლო ინფორმაციები გააჩნდა. პირველი სერიოზული შეტაკება რუსულ ჯართან ცხინვალის მისადგომებთან მოხდა. ლევან ბატონიშვილმა 80 კაცი დაკარგა და ჯერ მსხლების ციხეს შეაფარა თავი, [ცოტიაშვილი, 1986:368; Тогошвили, 1962:251 (II)] ხოლო შემდეგ ჯავაში გადავიდა [AKAK,1874:112]. რუსებმა ლევანის მომხრე მაჩაბლები შეიპყრეს [AKAK,1874:468]. მათი მამული სახელმწიფოს გადაეცა. რუსებმა აჯანყებული ბატონიშვილის მომხრე ოსებით დასახლებული სოფლები გადაწვეს, [AKAK,1870:469,#652], რაც მთავარმართებელ ტორმასოვის მიერ 1810 წლის 16 დეკემბერს რუსეთის სამხედრო მინისტრისადმი გაგზავნილი წერილიდანაც დასტურდება [AKAK,1870:469,#652]. ხელისუფლებამ ლევან ბატონიშვილთან კვლავ მოლაპარაკება სცადა და მას თავისი აღმზრდელი დეკანოზი იოანე ქართველიშვილი მიუგზავნა,¹ თუმცა, უშედეგოდ. აჯანყებულთა დასასჯელად პოლკოვნიკმა სტალმა დიდი ღიახვის ხეობაში ჯარი შეიყვანა, მაგრამ ბატონიშვილის მომხრე ძალებმა რუსული შენაერთები სასტიკად დაამარცხეს. მცირე ხნის შემდეგ, პოლკოვნიკმა სტალმა გაძლიერებული ძალებით ილაშქრა სამაჩაბლოში. ლევან ბატონიშვილი იძულებული გახდა ნარში გადამალულიყო [AKAK,1874:123]. ხელისუფლებამ ორი ათასი მანეთი გამოყო, რათა ნარელი ოსები მოესყიდა და ლევან ბატონიშვილი ხელში ჩაეგდო. საბოლოოდ, ლევანის გაცემა ნარის ოსმა მამასახლისმა რაჯაბამ გადაწყვიტა. მძან ბატონიშვილი მოტყუებით მიიყვანა სოფ. მსხლებთან, თუმცა, ლევანმა თავს გაქცევით უშველა. ტორმასოვი ამის შესახებ შანშე ქსნის ერისთავს აცნობებდა: „ლევანმა, რომელიც რაჯაბამ მოიყვანა ნარის ხეობამდე, მოასწრო დამალვა. იგი ფეხით იყო, მასთან მყოფი ხალხი დააკავეს. ეს ყველაფერი ნარელი ოსების ბრალია, ამიტომ გიბრძანებთ დასაჯოთ ისინი...“ [AKAK,1874:924] ნარიდან წამოსული ლევანი ბორჯომის ხეობის გავლით ახალციხეში გადასვლას აპირებდა, რათა იქ ალექსანდრე ბატონიშვილს შეხვედროდა. თუმცა, გზად მიმავალი ლევან იულონის ძე გოგიას ციხესთან ლეკმა მძარცველებმა ნადავლის გამო მიინარე მოკლეს. დაღესტნელმა მარბიელებმა მისი

¹ ცნობილი ქართველი მწიგნობარი იოანე ქართველიშვილი წარმოშობით დიდი ღიახვის ხეობაში არსებულ სოფელ ფხვენისიდან იყო. მო-გვიანებით ის იულონ ბატონიშვილის აღმზრდელი და კარის მწიგნობარი გახდა და გარკვეული პერიოდი სოფელ ბელოთში (პატარა ღიახვის ხეობა) არსებულ იულონ ბატონიშვილის რეზიდენციაში იმყოფებოდა. სოფელი ბელოთი ქართული კულტურის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან კერად ითვლებოდა. [სოსიაშვილი, 2007:63-69,(1); იოსელიანი, 1952:81; მენაბდე, 1992:53]

მოჭრილი თავი და იარაღ-საჭურველი ახალციხის ფაშას მიართვეს.[ბერძენიშვილი,1083(II):77]*²

რუსული ხელისუფლება აჯანყების მონაწილე მამაბლებს სასტიკად გაუსწორდა. დავით ბატონიშვილის ცნობით: „შემდგომად (აჯანყების შემდეგ, - გ. ს.) შეიპყრეს რუსთა მამაბელი ლუარსაბ და ბაადურ ბორტიშვილი. მამაბელი ლუარსაბ წარგზავნეს პეროპოლიად რუსეთსა შინა და ბაადურ მოკუდა ციხესა ტფილისისასა პეროპოლიად. და შთამოართვეს თავიანთი კერძი ყმა და მამული და დადვეს სახელმწიფოდ ვითარცა ჯავახიშვილსა და თარხნიშვილსა“ [ლომოური, 1941:37]. 1811 წლის 12 ოქტომბრით დათარიღებულ მთავარმართებელ მარკიზ პაულუჩის განკარგულებაში აღნიშნულია, რომ სასამართლომ იმსჯელა ქართველი თავადების: ედიშერ ბაგრატიონის, იორამ თარხანოვის (თარხნიშვილი), ესტატე ჯავახოვის (ჯავახიშვილი), ლუარსაბ, ბარძიმ, თეიმურაზ, რევაზ, დიმიტრი და ზურაბ მამაბლების გასამართლების შესახებ. მათ შორის პირველი, სამ მოწინააღმდეგესთან ერთად, საზღვარგარეთ გაქცევის და სხვა დანაშაულის გამო გასამართლდა, ხოლო დანარჩენები, ლალატისა და უფლისწულ ლევანთან კავშირის გამო. ედიშერ ბაგრატიონი, იორამ თარხნიშვილი, ესტატე ჯავახიშვილი და ზურაბ მამაბელი სამხედრო სამსახურში განაწესეს. ისინი დროებით, სათანადო ზედამხედველობით ვლადიკავკაზში გადაიყვანეს, სადაც გენერალ-მაიორ დელპოცოს განკარგულებაში იქნებოდნენ. აქედან ლუარსაბ მამაბელი ქ. კოსტრომაში გადაასახლეს. ლუარსაბის ოჯახს ნება დართეს ეცხოვრა თბილისში „სახელმწიფო ზედამხედველობის და კეთილგანწყობილი ნათესავების მზრუნველობის ქვეშ.“ ლალატში ექვმიტანილი ბარძიმ, თეიმურაზ, რევაზ და დიმიტრი მამაბლები სახელმწიფოს მხრიდან მკაცრი ზედამხედველობის ქვეშ საცხოვრებლად თბილისში დატოვეს [AKAK,1873:39,#65].

აღსანიშნავია, რომ მამაბელთა საგვარეულოს ერთ-ერთი წარმომადგენელი(რომლის სახელიც დოკუმენტებში მითითებული არ არის), ლევან ბატონიშვილის ამბოხების დროს რუსული ხელისუფლებისადმი ერთგულებას იჩენდა. ამას ადასტურებს ტორმასოვის 1810 წლის 5 აგვისტოთი დათარიღებული წერილი გენერალ-მაიორ ახვერდოვისადმი. დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ მამაბელთა გვარის ყველა ოჯახი, ერთის გარდა, ამბოხებული უფლისწულის ლევანის მომხრე იყო. წერილში მითითებულია, რომ საჭირო იყო რუსული ხელისუფლების მიერ ერთგული მამაბლის ოჯახის უსაფრთხოებაზე ზრუნვა, აგრეთვე მისი წახალისება. ტორმასოვი ურჩი მამაბლების მამულების სახაზინო უწყებაზე გადაცემას ითხოვდა [AKAK,1870:463,#640].

ლევან ბატონიშვილის აჯანყების დამარცხების მიუხედავად, საქართველოს სამეფო სახლისა და წარჩინებულ საგვარეულოთა ბრძოლა რუსული კოლონიური პოლიტიკის წინააღმდეგ კვლავ გრძელდებოდა. სამეფო ტახტის დაბრუნებას გრიგოლ ბატონიშვილი

² *ახალციხის ფაშამ, რუსების წინააღმდეგ მებრძოლი ბატონიშვილის მკვლელი ლეკები ძელზე გასვა. დაღესტანში, ამ ამბის შეტყობის შემდეგ, ლევანის მკვლელთა ოჯახებს ადგილობრივებმა ბაგრატიონთა სამეფო სახლის „სისხლის დადება“ არ აპატიეს და „სრულიად მოსწყვიტეს“ [ლომოური, 1941:117-118].

ცდილობდა, რომელსაც ქართველ თავად-აზნაურთა დიდი ნაწილი მხარს უჭერდა. გრიგოლის თანამოაზრეთა ჯგუფში შედიოდა სიმონ მაჩაბელიც. იგი, 1813 წელს, გრიგოლ ბატონიშვილის მხარდასაჭერად მდ. მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე არსებული სოფლების ამბოხებას შეეცადა, თუმცა, გენერალ-მაიორმა სტალმა დააკავა [AKAK,1873:77,#97]. რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლაში ალექსანდრე ბატონიშვილი ერთიანი კავკასიური კოალიციის შექმნას გეგმავდა, რაშიც ერთგული ოსების მხარდაჭერის იმედი ჰქონდა. ამას ადასტურებს ალექსანდრე ერეკლეს ძის მიერ 1813 წელს ოსებისადმი გაგზავნილი წერილები. ერთ-ერთი წერილში, რომელიც 1813 წლის 30 მარტით თარიღდება, აღნიშნულია:

‘წერილი მეფის ძის ალექსანდრესი მირზაბეგ თულათისშვილთან და დუდავ მასურისშვილთან,

ქ. მეფის ძე ალექსანდრე ძმურის სიყვარულით მოგიკითხავთ თულათისშვილო მირზაბეგ და მასურისშვილო დუდავ. მერმე ვიცით, ჩვენს ვითარებას იკითხავთ. ღვთის მოწყალებით მშვიდობით ვიმყოფებით. ახლა თქვენც კარგად იცით, რომ რუსებმა ჩვენი ოჯახი როგორ დაამხეს და თუ ჩვენ ასე გვიყვებს, ჩვენზედ დაბალს ოჯახს რას უზამენ? თქვენ ჭკვიანი კაცნი ბრძანდებით, კარგად უნდა იფიქროთ, მაგათის ამ ქვეყანაში დათესლებას ბოლოს რა მოსდევს ან თქვენთვის ან ჩვენთვის. ხოლო ახლა ჩვენც ღვთის მოწყალებით საქმესა და თადარიგებაში ვართ და თქვენც ჩვენი ოჯახისათვის და ჩვენი გულისათვის თავი უნდა დასდვათ და ოჯახიცა. თქვენ ჩიმითელთა ქურთაულელთ მზევალი უნდა მისცეთ და ერთმანეთში დაზავდეთ. ჩვენ ვაძლევთ თქვენს ზევალს იმათ და თქვენცა ჩვენის ოჯახისა და ჩვენი გულისათვის უნდა გამოიმეტოთ. აარც უარის თქმა იქნება და მერმე როგორც გინდოდესთ ისე მიძმეთ და ჩვენი ოჯახიც გაისაკუთრეთ საუკუნოდ. თქვენ და ეგენი ერთი უნდა შეიქმნათ და სადაც ან ჩვენი ოჯახის მტერი არის და ან თქვენ იმაზედ მიხვიდეთ ღვთით და ამ ჩვენ მტერს რო მოვრჩებით, მერე მშვიდობასა და განსვენებაში ვიქნებით, თქვენცა და ჩვენი ოჯახი თქვენი საკუთარი სახლი იქნება და ჩვენი კარი ყოველთვის თქვენთვის ღია იქნება. ახლა თქვენ იცით, როგორც ამ საქმეს შეჰფერობოდეს ისე მოიქცევით(თ) მარტს ლ. ქორონიკონს ფა” [სოსიაშვილი, 2011:126].

იმავე წლით თარიღდება ოსებისადმი გაგზავნილი ალექსანდრე ბატონიშვილის მხორე ბარათიც: ‘წერილი მეფის ძისა ალექსანდრესი, მიწერილი მასურისშვილის ქელეხსანისა და დუდარისადმი 1813 წელს, აპრილის 1:

ქ. მეფის ძე ალექსანდრე ძმური სიყვარულით მოგიკითხავ მასურისშვილო ქელეხსან და დუდარ. მერმეთ ამას წინათაც მოგწერეთ მზეველების საქმეზე წიგნი და ახლაც ეს არის რომ ჩვენი გულისათვის თქვენ ქურთაულეებსაც და ქისტებსაც მზეველები უნდა მისცეთ. თქვენ ამ საქმეზე ბეჯითად იყავით ღვთის მოწყალებით. მერმე ჩვენი ოჯახი თქვენი იქნება. რასაც ამ ჟამად თქვენ ჩვენთ-ვის გაირჯებით, ის საქმე თქვენთვის საშვილიშვილო იქნება. ახლა როგორც თქვენი იმედი გვაქვს, ისე ერთგულად და ბეჯითად მოიქეცით, რომ ერთმანეთს ზავი გქონდესთ და მისვლა-მოსვლა და ღვთით ჩვენი საქმეც და თქვენიც კარგად მოვა. სხვა ჩვენს სიტყვას თქვენი ძმა და ბიძაშვილი გიამბობსთ. ააპრილის ა. ქორონიკონს ფა” [სოსიაშვილი, 2011:77].

XIX საუკუნის 30-იანი წლების დასაწყისში მაჩაბლებმა აქტიურად გააგრძელეს ბრძოლა ქვეყნის სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის. ამის დასტურია მათი ჩართულობა 1832 წლის შეთქმულებაში [გრძელიძე, 1993:31-32; ბენდიანაშვილი, 1980:107]. ქართული ფეოდალური არისტოკრატის მიერ ორგანიზებულ ამ გრანდიოზულ ანტირუსულ აქტში მონაწილეობდნენ: დავით, სიმონ და ივანე მაჩაბლები.

დავით ბარძიმის ძე მაჩაბელი 1814 წელს დაიბადა თამარაშენში. მომავალი პოეტის მამა - ბარძიმ მაჩაბელი დიდი ლიახვის ხეობაში გავლენიანი თავადი იყო. დავითმა პირველდაწყებითი განათლება ოჯახში მიიღო, შემდეგ სწავლა თბილისის გიმნაზიაში გააგრძელა. გიმნაზიაში მომავალ პოეტთან მეგობრობდნენ ნიკოლოზ ბარათაშვილი და მიხეილ თუმანიშვილი. დავით მაჩაბლის შემოქმედებითი ნიჭიერება მალე გახდა ცნობილი საზოგადოებისათვის. [მახარაძე, 1982:153] იმ დროისათვის დიდი პოპულარობით სარგებლობდა დავით მაჩაბლის ერთ-ერთი ლექსი „თოვლი“, რომელსაც შეთქმულთა წრეშიც ეცნობოდნენ. სოლომონ დოდაშვილი თავის ჩვენებაში წერს: „წავიკითხე ქართულად დაწერილი ლექსები და სხვა თხზულებები მოწაფე მაჩაბლისა, ვთხოვე იმ თავადებს (იგულისხმება შეთქმულებაში მონაწილე თავადები - გ. ს.), ეგების, როგორმე იმდენი მოგვეგროვებინა, რომ უნივერსიტეტში გაგვეგზავნა. ყველა ისინი დამეთანხმნენ“ [გოზალიშვილი, 1935 (I):140].

დავით მაჩაბელს, როგორც შეთქმულების ერთ-ერთ მონაწილეს, იგონებს დიმიტრი ყიფიანიც: „დეკემბრის პირველ რიცხვებში, თუ ნოემბრის უკანასკნელ რიცხვებში, ერთი სიტყვით, დეკემბრის მარხვის პირველ კვირაში, ავთანდილაშვილი (იგულისხმება შეთქმულების ერთ-ერთი მონაწილე ზაალ ავთანდილაშვილი, - გ. ს.) მართავს ვახშამს, რომელზედაც მიწვეულნი იყვნენ ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანები, გიორგი ერისთავი, მე, სიძე ავთანდილაშვილისა გამაზოვი და ვილაც გიმნაზიის მოწაფე თავადი დავით მაჩაბელი“ [ხუციშვილი, 1990:18]. სოლომონ დოდაშვილის მეორე ჩვენების მიხედვით, დავით მაჩაბლის თხზულებები წაუკითხავთ მის ბინაზე შეკრებილ შეთქმულებს. ამ შეკრებას ესწრებოდნენ ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანები, იასე და ელიზბარ ერისთავები, გვარდიის პრაპორშჩიკი გიორგი ერისთავი, თავადი იასე ფალავანდიშვილი, ანტონ აფხაზი და სოლომონ დოდაშვილი. საგამოძიებო ჯგუფის შეკითხვაზე, გადმოეცა დავით მაჩაბლის თხზულებათა შინაარსი, სოლომონ დოდაშვილი პასუხობს: „თხზულებები შეიცავს ძველ დროთა ადათ-ზნე-ჩვეულებების შედარებას, მასში გადმოცემულია ქართული ლიტერატურის მოკლე ისტორია. შეიცავს აგრეთვე ლექსს, სახელწოდებით „თოვლი“, რაიმე გასაკიცხი მე მათში არა შემიმჩნევია“ [გოზალიშვილი, 1935 (I):474]. შეთქმულების დამარცხების შემდეგ დავით მაჩაბელი, როგორც მცირეწლოვანი, სასჯელს ასცდა. გიმნაზიელი პოეტი ერთხანს სამოქალაქო უწყებაში მსახურობდა, მოგვიანებით სამხედრო სამ-სახურს მოჰკიდა ხელი და პოდპორუჩიკის ჩინიც მიიღო. დაჯილდოვებული იყო წმ. სტანისლავის ორდენით. მამის--ბარძიმ მაჩაბლის გარდაცვალების შემდეგ იგი თბილისიდან მშობლიურ სოფელში--თამარაშენში დაბრუნდა და სამეურნეო საქმიანობას შეუდგა. 1839 წლიდან პოეტი თამარაშენში ცხოვრობდა [წვერავა, 2018:218].

მისი მეგობარი იოსებ ელიოზიშვილი, დავითს ასე ახასიათებდა: „ჰქონდა დიდკაცური მიმღეობა, გაცემ-გამოცემა, სიუხვე-სიმრავლე, იმისი ხელი არ დაცხრებოდა ქვრივ-ობოლთა, სამღვდელეობათა, საწყალთა, უქონელთა და გაჭირვებულთა ძლევიტა, გაჭირვებულის შემწეობისათვის თვითონაც შეჭირვებოდა და ნუგეშიერის სიტყვითა და საჩუქრითა მწუხარებას განუქარვებდა. იყო ამასთანავე მშვიდი, წყნარი, ღვთის მოყვარე, დილასა და საღამოს გრძელ ხანს მლოცველი” [ცისკარი, 1873 (9)]. დავითს ცოლად ჰყავდა იმერელი თავადის სვიმონ წერეთლის ასული ელისაბედი, რომელთანაც ვაჟი-აბესალომი შეეძინა. XIX საუკუნის 40-იან წლებში შედგენილ ქართლ-კახეთის თავად-აზნაურთა ნუსხაში იხსენიებიან პოდპორუჩიკი დავით ბარძიმის ძე მაჩაბელი და მისი ოჯახის წევრები: მეუღლე ელისაბედი, ვაჟი აბესალომი, ასევე ბარძიმ მაჩაბლის მეუღლე, დავითის დედა მარინე [ჭუმბურიძე, 2005:247]. დავითის ვაჟი აბესალომი 1838 წლის 14 ოქტომბერს ჩიხის წმ. იოანე ოქროპირის სახელობის ტაძარში მოუნათლავთ. დავითის ცოლ-შვილი ქუთაისში ცხოვრობდა. ელისაბედ წერეთლის საკუთრებაში იყო ქუთაისში ბაღდათის ქუჩაზე არსებული ორსართულიანი საცხოვრებელი სახლი, რომელიც მას 5600 მანეთად სენაკის მაზრის სოფ. ბანძაში მცხოვრებ დუტუ ხახუს ძე ფაღავასთვის მიუგირავებია, [წვერავა, 2018:209] ხოლო მოგვიანებით ელისაბედ წერეთლის სახლი გრიგოლ ლევანის ძე დადიანმა შეიძინა [წვერავა, 2018:209].

1873 წელს, დავით მაჩაბელი თავის მშობლიურ სოფელში – თამარაშენში, საკუთარ სახლში ყაჩაღებმა მოკლეს. მძარცველებმა ცეცხლი წაუკიდეს დავითის სახლ-კარს [მახარაძე, 1982:257; ცისკარი, 1873 (9)]. მეზობლებმა კარ-ფანჯრები შეამტვრიეს და სახლში შევიდნენ. ხანჯლით დასახიჩრებულ პოეტის ცხედარს ცეცხლი ეკიდა. მის მოკვლას აბრალებდნენ დავითის ცოლს - ელისაბედს. თითქოს, მან დავითის მზარეული მოისყიდა და მეუღლე მოაკვლევინა. მეუღლის გარდაცვალების შემდეგ ელისაბედი, თავის ვაჟთან აბესალომთან ერთად, თამარაშენში ჩავიდა და დავითის კერაზე დამკვიდრდა [ბერძნიშვილი, 1983 (II):95; წვერავა, 2018:209]. დავითის ვაჟი-აბესალომი ცნობილი პიროვნება იყო. მას ცოლად ჰყავდა გრიგოლ ერისთავის (მისი მეუღლის ბაბუა იყო სენატორი გიორგი ერისთავი) ასული დარიკო. აბესალომს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ქართული საზოგადოების ისეთ გამოჩენილ წარმომადგენლებთან, როგორები იყვნენ: ივანე კერესელიძე, აკაკი წერეთელი, ანტონ ფურცელაძე. აბესალომი წერდა ლექსებს და თანამშრომლობდა ჟურნალში „ცისკარი“. თამარაშენში დამკვიდრებამდე აბესალომს 1861 წელს მონაწილეობა მიუღია ქუთაისში, გიორგი ლოლობერიძის ინიციატივით დადგმულ სპექტაკლში „გაყრა“. აბესალომ მაჩაბელი ბარძიმის როლს ასრულებდა [წვერავა, 2018:209; ცისკარი, 1861 (3)].

1832 წლის შეთქმულების აქტიური წევრი იყო სვიმონ მაჩაბელი. [ჭელიძე, 1968:29] მას ახლო ურთიერთობა ჰქონდა: ალექსანდრე ორბელიანთან, ელიზბარ ერისთავთან, სოლომონ დოდაშვილთან, მამუკა ორბელიანთან და სხვ. სვიმონ მაჩაბელი ერთი პერიოდი რუსულ ჯარში მსახურობდა. ამის შესახებ, იგი საგამომიებო ჯგუფისადმი მიცემულ ჩვენებაში აღნიშნავს: „ათას რვაას ოცდათექვსმეტში ვიმსახურე ოსეთისა მილიციაში. ყოვლის ჩემის შესრულებით და რაცა სამსახური აღმოვაჩინე მაქვს მე ამაზედ ატესტატნი. ათში ვიმსახურე ღენერალ რეინკავთან ოსეთის ექსპედიციაში და რაოდენ ოსნი მე ავაზაკნი დავიჭირე და წარუდგინე მას“ [გოზალიშვილი, 1935(I):361]. „რეინკავის“ ექსპედიციაში სვიმონ მაჩაბელი

გულისხმობს 1830 წელს რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ ამბოხებული ოსების დასასჯელად დიდი ლიახვის ხეობის მთის სოფლებში გენერალ რენენკამფის მეთაურობით მოწყობილ სამხედრო ოპერაციას [საქართველოს, 1970 (V):183; Тогошвили, 1962, (II):387]. შეთქმულებაში მონაწილე სვიმონ მაჩაბელს რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ ოსთა ჯარის გამოყვანა ევალებოდა. თავდაპირველად სვიმონ მაჩაბელი შეთქმულებაში მონაწილეობას უარყოფდა, მაგრამ გამოძიებამ დაადგინა, რომ იგი შეთქმულების შესახებ საწყისი ეტაპიდანვე იყო ინფორმირებული [გოზალიშვილი, 1970(II):599]. სვიმონ მაჩაბლის აქტიური მონაწილეობა შეთქმულებაში დაადასტურა შეთქმულების გამცემმა იასე ფალავანდიშვილმა [გოზალიშვილი, 1976(III):103]. შეთქმულების დამარცხების შემდეგ სვიმონ მაჩაბელი გიორგი ერისთავთან, სოლომონ დოდაშვილთან და გრიგოლ ორ-ბელიანთან ერთად ავლაზრის ციხეში ჩასვეს [ლეონიძე, 1924:166]. როგორც ცნობილია, ხელისუფლებამ შეთქმულებაში მონაწილე პირები ათ კატეგორიად დაყო და თითოეულ მათგანს შესაბამისი სასჯელი შეუფარდა [უთურაშვილი, 1991:39]. სამხედრო მინისტრის, გრაფ ჩე-რნიშოვის მიერ მთავარმართებელ როზენისადმი გაგზავნილი მიმართვიდან ირკვევა, რომ სვიმონ მაჩაბელს სასჯელად სასტიკი მეთვალყურეობა აკმარეს [AKAK,1881:412,#282]. 1840 წელს შედგენილ ქართლ-კახეთის თავად-აზნაურთა ნუსხაში სიმონ ფარსადანის ძე მაჩაბელი შეყვანილია თავის ოჯახის წევრებთან ერთად. ნუსხაში იხსენიებიან მისი ვაჟიშვილები: გიორგი, იასე და ალექსანდრე, გიორგის ცოლი ნატალია, მათი ვაჟიშვილი ვასილი [ჭუმბურიძე, 2005:247]. აქ მოხსენიებული გიორგი მაჩაბლის ვაჟი იყო ქართულ ენაზე შექსპირის უბადლო მთაგმნელი პუბლიცისტი და საზოგადო მოღვაწე ივანე მაჩაბელი, ხოლო ვასილ მაჩაბლის ვაჟი კი ცნობილი პოლიტიკოსი გიორგი მაჩაბელი, რომელმაც დამოუკიდებელი საქართველოს საბჭოთა ოკუპაციის შემდეგ მოღვაწეობა ამერიკის შეერთებულ შტატებში გააგრძელა [დაუშვილი, 2019:116].

შეთქმულებაში მონაწილეობდა ივანე მაჩაბელიც. ჩვენი აზრით, იგი ქართლ-კახეთის თავად-აზნაურთა 1856 წლის ნუსხაში მოხსენიებული ივანე მიხეილის ძე მაჩაბელია, რომელსაც ჰყავდა ძმები: ნიკოლოზი, ილია, ვესტათი და კონსტანტინე. ამათგან, ილია მაჩაბელს პრაპორშჩიკის ჩინი ჰქონდა [ჭუმბურიძე, 2005:247]. ივანე მაჩაბელს რუსეთის ხელისუფლებამ მამულები ჩამოართვა, [გოზალიშვილი, 1935 (I):208-209] რაც, სავარაუდოდ, 1832 წლის შეთქმულებაში მისი მონაწილეობის მიზეზი გახდა. საგამომძიებლო კომისიის მიერ დაკითხულ ივანე მაჩაბლის ჩვენებაში ვკითხულობთ: „მარშანწინ, 1831 წელსა ზაფხულში ვიმყოფებოდი ტფილისს ჩემს საჭირო საქმეზედ და ერთხელ მივდიოდი ბაზრისკენ, შემომეყარნენ სასამართლოსთან მეფის ასულის თეკლეს დუქნების წინ თავადი ელიზბარ ერისთავი და პოდპორუჩიკი ალექსანდრე ვახტანგიჩი ორბელიანოვი. ჯერ მამკითხეს და მას უკან მითხრეს, რომ ვაპირებთ არეულობის მოხდენას და შენ რას იტყვი. მე არ ვუპასუხე, რომ ჩვენ როგორ შეგვიძლიან ეგ საქმე. მაშინ იმათგან ელიზბარი ჩავიდა გუბერნატორის კანცელარიაში და ორბელიანოვი სასამართლოში. მე მეგონა მცდიდნენ ისინი, ხუმრობით მითხრეს. მე ჩავედი ჩემს საქმეზედ მესაათესთან და ამის შემდეგ ამ საგანზე არც იმასთან და არც სხვასთან არაფერი ლაპარაკი არ მქონია.“ [გოზალიშვილი, 1935 (I):305] ჩვენებაში მითითებულ ფაქტებს საგამომძიებო ჯგუფთან საუბარში ადასტურებდა ელიზბარ ერისთავიც

[გოზალიშვილი, 1976 (III):100]. როგორც ჩანს, სასამართლომ ივანე მაჩაბელი შეთქმულების პასიურ მონაწილედ მიიჩნია და იგი მხოლოდ მეთვალყურეობის ქვეშ დატოვა [გოზალიშვილი, 1976 (III):430; სოსიაშვილი, 2002:9].

მიუხედავად იმისა, რომ მაჩაბლები რუსული კოლონიური პოლიტიკის წინააღმდეგ თავდაუზოგავად იბრძოდნენ, ოდნავ მოგვიანებით, მათი საგვარეულოს რამდენიმე წარმომადგენელი იმ-პერიის სამხედრო სამსახურში ჩადგა. მათ შორის: გენერალ-მაიორი დავით მაჩაბელი, პოლკოვნიკი ალექსანდრე სიმონის ძე მაჩაბელი, ასევე შტაბს-კაპიტანი იოანე იაგორის ძე მაჩაბელი. შტაბს-კაპიტანი მაჩაბელი მონაწილეობდა შამილის მიერ რუსეთის ხელისუფლების მიერ წარმოებულ სამხედრო ოპერაციებში. 1846 წლით დათარიღებულ თავად ბეზუთოვის მიერ მიხეილ ვორონცოვისადმი გაგზავნილ საიდუმლო მოხსენებასა და იმავე წლით დათარიღებულ ჩერნიშოვის მიერ ვორონცოვისადმი მიწერილ წერილში აღწერილია შამილის წინააღმდეგ რუსების მიერ განხორციელებული სამხედრო ექსპედიციის ერთ-ერთი ეპიზოდი, რომელიც 15 ოქტომბერს სოფელ კუტიშის აღებას ასახავს. წერილებში აღნიშნულია, რომ სამხედრო ოპერაციის დროს, სხვა ოფიცრებთან ერთად, სიმამაცე გამოიჩინა და რუსეთის მეფის ტახტის ერთგულება დაამტკიცა შტაბს-კაპიტანმა მაჩაბელმა [АКАК, 1885:432, 438, #393, 398]. დოკუმენტებში მაჩაბლის სახელი მოხსენიებული არ არის. შესაძლოა, ის იყო 1840 წლის ქართლ-კახეთის თავად-აზნაურთა ნუსხაში მოხსენიებული შტაბს-კაპიტანი დიმიტრი დავითის ძე, [ჭუმბურიძე, 2005:247] ან, ოფიცერი ანემპოდისტ ივანეს ძე მაჩაბელი, რომლებიც XIX საუკუნის I ნახევარში მოღვაწეობდნენ. [Джавახишвили, 2003:134] რუსეთის იმპერიის სამხედრო სამსახურში მყოფი მაჩაბლებიდან 1840 წლის ქართლ-კახეთის თავად-აზნაურთა ნუსხაში იხსენიებიან: შტაბს-კაპიტანი დიმიტრი დავითის ძე, პრაპორშჩიკი გრიგოლ რევაზის ძე და პრაპორშჩიკი ზურაბ ჰექტორის ძე [ჭუმბურიძე, 2005:247].

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა

- bendianashvili, al. (1980). *erovnuli sak'itkhi sakartveloshi*, tb. (ბენდიანაშვილი, ალ. (1980). *ეროვნული საკითხი საქართველოში*, თბ.).
- berdzenishvili, m.(1983). *masalebi XIX sauk'unis I nakhevriv kartuli sazogadoebriobis ist'oriisatvis*, t'. II, tb. (ბერძენიშვილი, მ.(1983). *მასალები XIX საუკუნის I ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის*, ტ. II, თბ.).
- gozalishvili, g. (1935). *1832 ts'lis shetkmuleba*, t'. I, tb. (გოზალიშვილი, გ. (1935). *1832 წლის შეთქმულება*, ტ. I, თბ.).
- gozalishvili, g. (1970). *1832 ts'lis shetkmuleba*, t'. II, tb. (გოზალიშვილი, გ. (1970). *1832 წლის შეთქმულება*, ტ. II, თბ.).
- gozalishvili, g. (1976). *1832 ts'lis shetkmuleba*, t'. III, tb. (გოზალიშვილი, გ. (1976). *1832 წლის შეთქმულება*, ტ. III, თბ.).

- grdzeldze, r. (1993) *1832 ts'lis shetkmuleba sakartveloshi*, tb. (გრძელიძე, რ. (1993) *1832 წლის შეთქმულება საქართველოში*, თბ.).
- togoshvili, g. (1969). *sakartvelo-osetis urtiertoba, XV-XVIII s.s.* tb. (თოგომვილი, გ. (1969). *საქართველო-ოსეთის ურთიერთობა, XV-XVIII ს.ს.* თბ.).
- ioseliani, avt. (1952). *ioane kartvelishvili, memuarebi*, ioselianis gamok'vlevit, redaktsiita da shenishvnebit, tb. (იოსელიანი, ავთ. (1952). *იოანე ქართველიშვილი, მემუარები*, იოსელიანის გამოკვლევით, რედაქციითა და შენიშვნებით, თბ.).
- leonidze, g. (1924). ivane machabeli, zhurn. „*mnatobi*“, #2. (ლეონიძე, გ. (1924). ივანე მაჩაბელი, ჟურნ. „*მნათობი*“, #2.).
- lomouri, t. (1941). *bagrat' bat'onishvili, akhali motkhroba, davit bat'onishvili, akhali ist'oria*, t. lomouris red. tb. (ლომოური, თ. (1941). *ბაგრატ ბატონიშვილი, ახალი მოთხრობა, დავით ბატონიშვილი, ახალი ისტორია*, თ. ლომოურის რედ. თბ.).
- makharadze, a. (1982). *kartuli romant'izmi*, tb. (მახარაძე, ა. (1982). *ქართული რომანტიზმი*, თბ.).
- menabde, l. (1992). *dzveli kartuli k'ult'uris k'erebi*, tb., gv. 53.). (მენაბდე, ლ. (1992). *ძველი ქართული კულტურის კერები*, თბ., გვ. 53.).
- mghebrishvili, a. (2019). *tskhinvali sakartvelos demok'rat'iuli resp'ublik'is p'erioidshi (1918-1921)*, tb. (მღებრიშვილი, ა. (2019). *ცხინვალის საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში (1918-1921)*, თბ.).
- orjonik'idze, e. (1999). *aleksandre bat'onishvilis brdzola rusuli khelisuplebis ts'inaaghmdeg*, tb. (ორჯონიკიძე, ე. (1999). *ალექსანდრე ბატონიშვილის ბრძოლა რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ*, თბ.).
- sakartvelos... (1970). *sakartvelos ist'oriis nark'vevebi*, t'. V, tb. (საქართველოს... (1970). *საქართველოს ისტორიის ნარკვევები*, ტ. V, თბ.).
- sosiashvili, g. (2019). *zhurulta sagvareulos ist'oriidan, saiubileo k'rebuli: eldar mamistvalishvili-80*, gori. (სოსიაშვილი, გ. (2019). *ჟურულთა საგვარეულოს ისტორიიდან, საიუბილეო კრებული: ელდარ მამისტვალიშვილი-80*, გორი).
- sosiashvili, g. (2016). *machablebis brdzola tsarizmis k'oloniuri p'olit'ik'is ts'inaaghmdeg, (XIX sauk'unis I nakhevari), goris sakhelmts'ipo sasts'avlouniversit'et'i, ist'oriisa da arkeologiis tsent'ri, shromata k'rebuli, # 12.* (სოსიაშვილი, გ. (2016). *მაჩაბლების ბრძოლა ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკის წინააღმდეგ, (XIX საუკუნის I ნახევარი), გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრი, შრომათა კრებული, # 12.*
- sosiashvili, g. (2011). *kartul-osuri k'oalitsiis shekmnis tsda rusetists'inaaghmdeg (XIX sauk'unis I meotkhedi), goris sakhelmts'ipo sasts'avlo universit'et'is ist'oriisa da arkeologiis tsent'ris shromata k'rebuli, # 1.* (სოსიაშვილი, გ. (2011). *ქართულ-ოსური კოალიციის შექმნის ცდა რუსეთისწინააღმდეგ (XIX საუკუნის I მეოთხედი), გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრის შრომათა კრებული, # 1.*

- sosiashvili, g. (2007) (1). ioane kartvelishvilis moghvats'eoba da sopeli beloti, „*dziebani*“, tb. (სოსიაშვილი, გ. (2007) (1). იოანე ქართველიშვილის მოღვაწეობა და სოფელი ბელოთი, „*ძიებანი*“, თბ.).
- sosiashvili, g. (2007) (2). *germaneli mogzaurebi osebis shesakheb*, tb. (სოსიაშვილი, გ. (2007) (2). *გერმანელი მოგზაურები ოსების შესახებ*, თბ.).
- sosiashvili, g. (2002). iulon bat'onishvili da samachablo, gaz. „*lit'erat'uruli tskhinvali*“, №7, gv. 4. (სოსიაშვილი, გ. (2002). იულონ ბატონიშვილი და სამაჩაბლო, გაზ. „*ლიტერატურული ცხინვალი*“, №7, გვ. 4).
- sosiashvili, g. (2002). machablebi da 1832 ts'lis shetkmuleba, gaz. „*lit'erat'uruli tskhinvali*“, #10. (სოსიაშვილი, გ. (2002). მაჩაბლები და 1832 წლის შეთქმულება, გაზ. „*ლიტერატურული ცხინვალი*“, #10).
- sukhit'ashvili, v. (2008). osuri mosakhleobis sap'rot'est'o modzraoba rusuli khelisuplebis ts'inaagmdeg 1817-1821 ts'lebshi, *goris sakhelmts'ipo universit'et'is p'irveli saertashoriso sametsniro k'onperentsia, masalebi*, gori. (სუხიტაშვილი, ვ. (2008). ოსური მოსახლეობის საპროტესტო მოძრაობა რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ 1817-1821 წლებში, *გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პირველი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, მასალები*, გორი).
- utarashvili, i. (1991). *tek'le bagrat'ioni*, tb. (უთარაშვილი, ი. (1991). *თეკლე ბაგრატონი*, თბ.).
- tsisk'ari, 1861 (3) - zhurn. „*tsisk'ari*“, # 3, 1861. (ცისკარი, 1861 (3) - ჟურნ. „*ცისკარი*“, # 3, 1861).
- tsisk'ari, 1873 (9) - zhurn. „*tsisk'ari*“, # 9, 1873. (ცისკარი, 1873 (9) - ჟურნ. „*ცისკარი*“, # 9, 1873).
- tsot'niashvili, m. (1986). *Tskhinval isist'oria (tskhinvali peodalizmis khanashi)*, tskhinvali. (ცოტნიაშვილი, მ. (1986). *ცხინვალის ისტორია (ცხინვალი ფეოდალიზმის ხანაში)*, ცხინვალი).
- ts'verava, m. katamadze, t. (2018). utsnobi dok'ument'i abesalom machablis mamulebze, „*kartveluri memk'vidreoba*“, # 22. (წვერავა, მ. კათამაძე, თ. (2018). უცნობი დოკუმენტი აბესალომ მაჩაბლის მამულებზე, „*ქართველური მემკვიდრეობა*“, # 22).
- ch'elidze, v. (1968). *iv. machabeli*, tb. (ჭელიძე, ვ. (1968). *ივ. მაჩაბელი*, თბ.).
- ch'umburidze, z. (2005). *kartl-k'akhetis tavadebi da aznaurebi*, z. ch'umburidzis red. tb. (ჭუმბურიძე, ზ. (2005). *ქართლ-კახეთის თავადები და აზნაურები*, ზ. ჭუმბურიძის რედ. თბ.).
- khutsishvili, (1990). *d. qipiani, memuarebi*, s. khutsishvilis red. tb., 1990. ხუციშვილი, (1990). *დ. ყიფიანი, მემუარები*, ს. ხუციშვილის რედ. თბ., 1990.
- АКАК, 1866 - *Акты, собранные Кавказской Археографической комиссией*. Под общ. ред. А. Д. Берже, т. I, Тиф., 1866.
- АКАК, 1868 - *Акты, собранные Кавказской Археографической комиссией*, т. II, Тиф., 1868.
- АКАК, 1869 - *Акты, собранные Кавказской Археографической комиссией*, т. III, Тиф., 1869.
- АКАК, 1870 - *Акты, собранные Кавказской Археографической комиссией*, т. IV, Тиф., 1870.
- АКАК, 1873 - *Акты, собранные Кавказской Археографической комиссией*, т. V, Тиф., 1873.
- АКАК, 1874 - *Акты, собранные Кавказской Археографической комиссией*, т. VI, Тиф., 1874.
- АКАК, 1881 - *Акты, собранные Кавказской Археографической комиссией*, т. VIII, Тиф., 1881.

АКАК, 1885 - *Акты, собранные Кавказской Археографической комиссией*, т. X, Тиф., 1885.

Джавахишвили, 2003 - Н. Г. Джавахишвили., *Грузины под российским флагом*, Тб., 2003.

Тогошвили, (1962). (II) - *История Юго-Осетий в документах и материалах*, сост. Т. Д. Тогошвили
и Цховребов, т. II, ТБ., 1962.